

ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО ТА ПРОЦЕС

КИРИЧЕНКО І. О.,

здобувач

(Науково-дослідний інститут правового
забезпечення інноваційного розвитку
Національної академії правових
наук України)

УДК 346.7:624.340.13

ВИЗНАЧЕННЯ ПІДСТАВ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПРАВОПОРУШЕННЯ ПІД ЧАС ЗДІЙСНЕННЯ ІНЖИНІРИНГОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В БУДІВНИЦТВІ

У статті проаналізовано загальне поняття відповідальності за правопорушення в господарському праві, а також визначено поняття відповідальності за правопорушення у сфері інжинірингової діяльності, визначено умови та підстави притягнення до такого виду відповідальності.

Ключові слова: господарсько-правова відповідальність, відповідальність за порушення під час здійснення інжинірингової діяльності, інжиніринг.

В статье проанализировано общее понятие ответственности за правонарушения в хозяйственном праве, а также определено понятие ответственности за правонарушения в сфере инжиниринговой деятельности, установлены условия и основания привлечения к такому виду ответственности.

Ключевые слова: хозяйственно-правовая ответственность, ответственность за нарушения при осуществлении инжиниринговой деятельности, инжиниринг.

The article analyzes the general concept of liability for offenses in economic law, as well as defines the notion of liability for offenses in the field of engineering activity, determines the conditions and grounds for bringing such liability.

Key words: economic and legal responsibility, responsibility for violations during the implementation of engineering activities, engineering.

Вступ. Господарсько-правова відповідальність є невід'ємним елементом договірних відносин у сучасних умовах господарювання, оскільки за своєю сутністю є засобом захисту прав та інтересів сторін таких відносин, а також певним засобом гарантій суспільної корисності продуктів чи результатів такої діяльності. Відповідальність у сфері інжинірингової діяльності не є винятком, і це пов'язано передусім із особливостями самої діяльності, а також із тими ризиками, які вона несе в собі. Водночас із погляду інжинірингової діяльності відповідальність можуть нести всі сторони відносин, навіть якщо роботи, по суті, виконані або фактичні взаємовідносини між сторонами добили кінця через закінчення терміну договору.

Дослідженням питань господарсько-правової відповідальності праці присвятили такі вчені-юристи, як М. Абрикєєв, О. Кикоть, О. Перунова, С. Селезень, Р. Шишка, В. Щербина та ін.

Постановка завдання. Метою статті є спроба визначення поняття й особливостей відповідальності за правопорушення під час здійснення інжинірингової діяльності.

Результати дослідження. На нашу думку, особливість інституту відповідальності у сфері провадження інжинірингової діяльності полягає в тому, що він включає такий елемент, як відшкодування шкоди, а також передбачає так звану відкладену відповідальність, що є елементом цивільного-правової відповідальності. Саме тому для того, щоб ґрунтовно та всебічно дослідити підстави й умови відповідальності за правопорушення під час здійснення інжинірингової діяльності в будівництві, доцільно розпочати із засадничих фундаментальних принципів і механізму функціонування інституту відповідальності в господарському праві. Нині цей інститут досліджений достатньо тією мірою й у тих ракурсах, які дадуть змогу конкретизувати основні його положення стосовно відповідальності за правопорушення під час здійснення інжинірингової діяльності в будівництві.

Безумовно, вихідними для аналізу господарсько-правової відповідальності за порушення під час здійснення аналізованого в цьому дослідженні виду діяльності є норми статей розділу V «Відповідальність за правопорушення у сфері господарювання» Господарського кодексу (далі – ГК) України. Так, відповідно до ст. 216 ГК України, учасники господарських відносин несуть господарсько-правову відповідальність за правопорушення у сфері господарювання шляхом застосування до правопорушників господарських санкцій на підставах і в порядку, передбачених ГК України, іншими законами та договором. Застосування господарських санкцій має гарантувати захист прав і законних інтересів громадян, організацій і держави, в тому числі відшкодування збитків учасникам господарських відносин, завданих унаслідок правопорушення, та забезпечувати правопорядок у сфері господарювання [1].

Як зазначає В. Щербина, господарсько-правова відповідальність – це комплексний правовий інститут, який має свій особливий предмет регулювання – суспільні відносини, що виникають і функціонують у зв'язку з учиненням господарського правопорушення. При цьому ГК України не містить визначення поняття господарського правопорушення та не розкриває його змісту. Доктринально господарське правопорушення можна визначити як протиправну дію або бездіяльність учасника господарських відносин, яка не відповідає вимогам норм господарського права, не узгоджується з юридичними обов'язками зазначеного учасника, порушує суб'єктивні права іншого учасника господарських відносин або третій осіб (наприклад, держави шляхом порушення встановлених законодавством правил здійснення господарської діяльності) [2].

Таким чином, господарсько-правова відповідальність покликана стимулювати належне виконання учасниками господарських відносин господарських зобов'язань. Отже, її головною метою є захист прав і законних інтересів громадян, організацій і держави, у тому числі відшкодування збитків учасниками господарських відносин, завданих унаслідок правопорушення, а також забезпечення правопорядку у сфері господарювання [3].

Господарсько-правова відповідальність базується на принципах, які відображають сутність і характер правового регулювання такої відповідальності й мають вагоме значення під час їх практичного застосування. Зокрема, такими принципами є [4]:

– потерпіла сторона має право на відшкодування збитків незалежно від того, чи є застереження про це в договорі; передбачена законом відповідальність виробника (продавця) за недоброякісність продукції застосовується також незалежно від того, чи є застереження про це в договорі. Цей принцип закріплює право суб'єкта господарювання, який зазнав певних утрат унаслідок здійснення іншим суб'єктом господарського правопорушення, у будь-якому випадку на отримання відшкодування таких збитків. За таким же принципом законодавством передбачена відповідальність виробника (продавця) за недоброякісність продукції;

– сплата штрафних санкцій за порушення зобов'язання, а також відшкодування збитків не звільняють правопорушника без згоди іншої сторони від виконання прийнятих зобов'язань у натурі. За загальним правилом, суб'єкт господарювання, що порушив господарське зобов'язання, повинен виконати його належним чином навіть після того, як ним було сплачено штрафні санкції за його невиконання. Єдиним винятком із цього правила може бути домовленість сторін про звільнення суб'єкта господарювання від подальшого виконання своїх обов'язків, яка повинна бути зафіксована в установленому законом порядку;

– у господарському договорі неприпустимі застереження щодо виключення або обмеження відповідальності виробника (продавця) продукції. Цим принципом обмежується право сторін на внесення до договору застереження щодо обмеження відповідальності виробника (продавця) продукції, оскільки цей принцип унесений до законодавства з метою захисту інтересів споживачів.

У рамках дослідження доцільно запропонувати власне бачення і трактування дефініції «відповідальність за правопорушення під час здійснення інжинірингової діяльності в будівництві», яку доречно детермінувати у двох значеннях:

– в широкому – це особливий вид відносин між суб'єктам договору на надання послуг з інжинірингу в будівництві, що настає внаслідок порушення стороною своїх зобов'язань, що впливає із законодавства або умов договору;

– у вузькому – це сукупність обтяжень і примусів, що накладаються на сторону договірних відносин із надання інжинірингових послуг у будівництві в разі порушення нею договірних і позадоговірних зобов'язань, норм законодавства, що призвело до прямої шкоди чи погіршення господарсько-майнового становища іншої сторони за договором або третьої сторони (користувачів об'єктом створенням у результаті інжинірингової діяльності).

Таким чином, визначаючи сутність відповідальності за правопорушення під час здійснення інжинірингової діяльності в будівництві, доходимо розуміння, що вона настає не лише за невиконання чи неналежне виконання власне умов договору інжинірингу в будівництві. Суттєвим аспектом у відносинах інжинірингу є дотримання вимог і норм (зокрема будівельних), визначених законодавством України й не деталізованих у самому договорі. Крім того, варто звернути увагу на те, що інжинірингова діяльність є різновидом професійної діяльності для фізичних осіб або окремим напрямом діяльності юридичної особи, що накладає на неї необхідність дотримання низки вимог та умов здійснення такої діяльності, внаслідок чого (зокрема недотримання, неналежне дотримання, приховування фактів, що унеможливають продовження провадження такої діяльності) результати її діяльності також тягнуть за собою настання відповідальності.

Аналізуючи інститут відповідальності за порушення під час здійснення інжинірингової діяльності в будівництві, варто звернути увагу на те, що ми використали такий підхід до класифікації, який передбачає розподіл її на договірну та позадоговірну. Для інжинірингової діяльності така класифікація є надзвичайно доцільною, оскільки правопорушення в цій сфері можливі як у разі невиконання договірних зобов'язань причому обома сторонами договору, так і за умови порушення загальнодержавних стандартів і норм. Подібні порушення також можуть мати місце з обох сторін, а не з боку виконавця інжинірингових робіт, як про це може скластися думка з огляду на формулювання інжинірингової діяльності в будівництві, запропонованого законодавцем.

У такому разі цілком обґрунтованим вважається саме формулювання «відповідальність за порушення під час здійснення інжинірингової діяльності в будівництві». Мова йде про договірні обов'язки, і разом із тим вони мають на увазі, так само як і їх порушення, що тягнуть за собою певні санкції. Однак інжинірингова діяльність за своєю сутністю є явищем комплексним, диференційований підхід застосовується до всіх складових елементів цього виду господарської діяльності. Господарсько-правова відповідальність, яка може виникати в процесі відносин між суб'єктами інжинірингу, не обов'язково означає закінчення чи припинення договірних відносин, оскільки через складність інституту інжинірингу й відповідальність може бути позадоговірною, що впливає з діяльності суб'єктів, яка порушує норми чинного законодавства, тим самим завдаючи шкоду охоронюваному державою правопорядку.

Реалізації мети господарсько-правової відповідальності покликані сприяти принципи, що закріплені в ч. 3 ст. 216 ГК України: потерпіла сторона має право на відшкодування збитків незалежно від того, чи є застереження про це в договорі; передбачена законом відповідальність виробника (продавця) за недоброякісність продукції застосовується також незалежно від того, чи є застереження про це в договорі; сплата штрафних санкцій за порушення

зобов'язання й також відшкодування збитків не звільняють правопорушника й без згоди другої сторони від виконання прийнятих зобов'язань у натурі; у господарському договорі неприпустимі застереження щодо виключення або обмеження відповідальності виробника (продавця) продукції. Саме багатослів'я для принципів не характерне, їх важко назвати принципами. У юридичній літературі поширене положення, що господарсько-правова відповідальність існує у формі додаткового обов'язку, що покладається на зобов'язаного суб'єкта після порушення ним зобов'язання та полягає в сплаті неустойки, відшкодуванні збитків, завданих управленому суб'єкту, що правильно лише стосовно договірних зобов'язань, де їх порушення спричиняє акцесорне зобов'язання, а в разі відмови його виконати – примус до їх виконання у формі господарсько-правової відповідальності. Щодо деліктів, то тут ніякого додаткового зобов'язання не виникає, вони – санкція за порушення [5].

І все ж таки методологічне розроблення господарської відповідальності як окремого правового інституту свідчить про неоднозначність її природи в аспекті її практичної реалізації. Відповідаючи на питання, є господарсько-правова відповідальність додатковим обтяженням сторін чи це є наслідок невиконання зобов'язань і стягується з особи у вигляді санкцій, необхідно звернутися до самих принципів накладання відповідальності. Наведені вище, вони демонструють унікальність системи відносин з приводу накладання (дискусійне питання стосовно моменту накладання) і стягнення відповідальності. По-перше, незрозумілим і неврегульованим є власне механізм, за яким відповідальність настає, адже якщо її розуміти в тому сенсі, в якому відповідальність виступає як додаткові обов'язки та зобов'язання, що прямо впливають з умов договору, то цілком зрозумілим є питання її диференціації від власне самих господарсько-правових зобов'язань.

По-друге, викликає питання встановлення факту самого правопорушення під час здійснення інжинірингової діяльності. Якщо санкції накладаються судом, то питання стосовно моменту та порядку встановлення обсягів і підстав відповідальності вирішується в судовому порядку, але якщо така відповідальність контрагентом виконується добровільно, то нами вбачається це продовженням договірних відносин.

Якщо учасником господарських відносин учинено правопорушення у вигляді невиконання або неналежного виконання організаційно-господарського зобов'язання або порушено установлені вимоги (правила) щодо здійснення господарської діяльності, до нього мають застосовуватися положення ГК України та інших законів України, що регулюють відповідні організаційно-господарські зобов'язання, та правила здійснення господарської діяльності. О. Васильєва й О. Підцерковний подібно тезу висувують як методологічну базу узгодження положень Цивільного кодексу (далі – ЦК) й ГК України в частині відповідальності учасників господарських відносин за порушення у сфері господарювання. До таких положень, зокрема, належать [6]:

– визначення поняття і складу збитків, що підлягають відшкодуванню особою, яка допустила правопорушення (ч. 2 ст. 22 ЦК України й відповідні їй ч. 2 ст. 224 і ч. 1 ст. 225 ГК України) [7];

– установлення єдиного (загального) правила щодо співвідношення збитків і неустойки (ч. 1 ст. 624 ЦК України й відповідна їй ч. 1 ст. 232 ГК України) [6];

– поняття неустойки і її суті (грошова сума або інше майно – ч. 1 ст. 549 ЦК України, чи лише грошова сума – ч. 1 ст. 230 ГК України), а також співвідношення неустойки, штрафу й пені як видів штрафних санкцій (ст. 549 ЦК України й відповідна їй ч. 1 ст. 230 ГК України) [2].

Звертаючись до точки зору В. Щербина, ми доходимо розуміння, що господарсько-правовій відповідальності властиві особливі ознаки. З погляду форми ця відповідальність є юридичною, тобто являє собою дію (вплив) кредитора (потерпілого) на правопорушника безпосередньо або за допомогою арбітражного суду (суду, третейського суду). Юридична природа такої відповідальності полягає в негативній оцінці поведінки правопорушника з боку держави й у прямій вимозі або санкції закону застосувати до нього заходи матеріального впливу у вигляді відшкодування збитків, сплати неустойки, штрафу, пені тощо. Загальним принципом цієї відповідальності є державна забезпеченість щодо застосування передбачених

договором чи законом майнових санкцій. Держава гарантує застосування їх завдяки системі спеціальних і загальних правозахисних державних органів, функцією яких є саме застосування майнових санкцій. Господарсько-правова відповідальність застосовується лише в разі правопорушення, тобто на такій юридичній підставі, як об'єктивні протиправні дії чи бездіяльність правопорушника, і загалом базується на презумпції його вини [8].

Під підставами господарської відповідальності розуміють ті основні умови, за наявності яких вона настає. Згідно зі ст. 218 ГК України, господарська відповідальність – це вчинене учасником господарських відносин правопорушення у сфері господарювання. Цією нормою закріплено й ключові умови відповідальності, а саме [1; 9]:

– незворотність господарської відповідальності, за винятком обставин, коли правопорушник ужив усіх залежних від нього заходів для недопущення порушення. Тут варто підкреслити, що немає жодних коментарів, які б кваліфікували, які саме «заходи» мають на увазі. Можна передбачити, що право тлумачення таких заходів покладемо на суд. Очевидно, що така законодавча прогалина суперечить сучасним тенденціям «розвантаження» господарських судів і спонукання суб'єктів господарських відносин до досудового розв'язання спорів;

– правопорушник звільняється від господарської відповідальності, якщо доведе, що на перешкоді належному виконанню його зобов'язань стояли надзвичайні й незворотні обставини.

Щодо останнього пункту законодавчо передбачено важливе уточнення, що не можуть уважатись такими обставинами порушення своїх зобов'язань контрагентами правопорушника, відсутність на ринку потрібних для виконання зобов'язання товарів, брак у боржника необхідних коштів [9].

Аналізуючи відповідальність за правопорушення під час здійснення інжинірингової діяльності в будівництві згідно з теоретико-методологічним концептом складу господарського правопорушення пропонуємо акцентувати увагу на тому, що склад господарського правопорушення в процесі реалізації відносин з приводу інжинірингової діяльності в будівництві характеризується як повний. Це є необхідним для встановлення в повному обсязі всіх елементів і підстав учинення дій чи бездіяльності суб'єкта інжинірингових відносин, що, у свою чергу, дасть змогу повно визначити межі такої відповідальності й обсяги санкцій.

Висновки. Отже, ми доходимо розуміння того, що господарську відповідальність за порушення у сфері інжинірингової діяльності в будівництві можуть нести всі учасники таких відносин, при цьому навіть у випадках, коли шкода завдається третім особам чи державі. У цьому й полягає специфічність аналізованого господарсько-правового інституту, разом із тим його дискусійність, оскільки, хто саме повинен відповідати за шкоду, заподіяну в процесі експлуатації об'єкта, створеного за результатом інжинірингової діяльності, сьогодні остаточно не врегульовано законодавчо, що передбачає встановлення в судовому порядку або визначається в договорі.

З таких позицій цілком актуальним видається запровадження такого елемента у відносини з приводу інжинірингової діяльності в будівництві, як добровільне страхування господарсько-правової відповідальності суб'єкта інжинірингових відносин та обов'язкове страхування відповідальності суб'єкта, що надає інжинірингові послуги або займається професійною діяльністю в галузі інжинірингу (останнє є доцільним виключно для фізичної особи).

Список використаних джерел:

1. Реинжиниринг бизнес-процессов / кол. авт.: Н.М. Абдикеев, Т.П. Данько, С.В. Ильдеменов, А.Д. Киселев. Москва: ЭКСМО, 2014. 420 с
2. Щербина В.С. Господарсько-правова відповідальність: галузевий підхід, особливості застосування та напрямки подальших наукових досліджень. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. 2013. № 3 (97). С. 15–25.
3. Перунова О.М., Селезень С.В. Підприємницьке (господарське) законодавство: конспект лекцій. Харків: ХНАДУ, 2009.

4. Науково-практичний коментар Господарського кодексу України / О.А. Беяневич, О.М. Вінник, В.С. Щербина та ін.; за заг. ред. Г.Л. Знаменського, В.С. Щербини. 3-тє вид., перероб. і допов. Київ: Юрінком Інтер, 2012. 776 с.
5. Шишка Р.Б. Окремі аспекти господарсько-правової відповідальності. Юридичний вісник. 2015. № 1 (34). С. 129–135.
6. Хозяйственное право Украины: учебник / под ред. А.С. Васильева, О.П. Подцерковного. Харьков: Одиссей, 2005. 464 с.
7. Селіванова І.А. Співвідношення Цивільного та Господарського кодексів України в регулюванні відповідальності за порушення у сфері господарювання. Хозяйственное законодательство Украины: практика применения и перспективы развития в контексте европейского выбора: сб. науч. тр. / НАН Украины. Ин-т экономико-правовых исследований; редкол.: В.К. Мамутов (отв. ред.) и др. Донецк: ООО «Юго-Восток, ЛТД», 2005. С. 77–78
8. Щербина В.С. Господарське право: підручник. 6-тє вид., перероб. і допов. Київ: Юрінком Інтер, 2013. 640 с.
9. Кикоть О.О. Підстави настання господарсько-правової відповідальності: теоретико-правові питання. Наукові записки НаУКМА. 2010. Т. 113: Юридичні науки. С. 100–102.

